

и

Міністерство освіти і НАУКИ України

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

БОГДАН ТИМКІВ

**Шляхи вдосконалення занять з
народного декоративно-ужиткового
мистецтва в школі**

Методичний посібник для вчителів і студентів
педагогічних інститутів та університетів

2-ге ВИДАННЯ

Івано-Франківськ

2017

УДК 745.5:03

ББК 85.12 (4 Укр.)

Рецензенти: професор В.І. КОСТИВ;
канд. пед. наук, доцент Р.М. ЯЦИШИН;
вчитель-методист В.В.Паламарчук.

У посібнику розкрито суть та виховні можливості декоративно-ужиткового мистецтва, його значення в навчально-виховному процесі школи, а також визначені ефективні шляхи удосконалення змісту, форм та методики проведення занять з художніх ремесел та народних промислів.

Книга адресована вчителям гімназій, ліцеїв, коледжів, загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчальних закладів, а також студентам педагогічних інститутів і університетів.

2-ге ВИДАННЯ

I

ISBN 978-966-2988-25-4

Друкується відповідно до рішення Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.

© Б.Тимків, 2012

ВСТУП

На сучасному етапі суспільного життя питання культурного та національного виховання є складними та гострими. Процеси становлення та розвитку нашої незалежної держави охопили всі галузі соціальних взаємовідносин, висвітлили ряд проблем, пов'язаних з розвитком національної культури, літератури, мистецтва, оскільки виявилось що освоєння національної культури не завжди органічно зумовлювалось оптимальним поєднанням загальнолюдського і національного. Тому головним напрямком у галузі розвитку культури, освіти є звернення до людини, до її духовного розвитку. Досягненню високого розвитку духовного світу та розумінню культури допомагають традиції національного мистецтва. Будувати виховання у відриві від національної культури - всеодно що лишити учнів без роду та племені. У зв'язку з цим, одним із важливих завдань школи і позашкільних закладів є залучення підростаючого покоління до народного мистецтва, засвоєння, збереження та збагачення культурної спадщини народу.

Пам'ятниками народної культури, безпосередніми носіями мистецтва попередніх поколінь виступають і твори народного декоративно-ужиткового мистецтва. Декоративно-

ужиткове мистецтво володіє високим естетичним потенціалом, відображає живу невичерпну фантазію народу, його оптимістичне сприйняття дійсності і крім цього є доступним для естетичного сприйняття дітьми та стимулює дитячу художню творчість.

Тому у запропонованому посібнику нами поставлено за мету розкрити виховні можливості цього мистецтва, його значення у навчально-виховному процесі школи, а також визначити ефективні шляхи удосконалення занять з основ декоративно-ужиткового мистецтва.

**СУТЬ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У
ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ**

Декоративно-ужиткове мистецтво - це один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості. Декоративне означає **“прикрашувальне”**, що ж до терміна **“ужиткове мистецтво”**, то його ввів В.Січинський. “Ця назва, - зазначав він, - починає загально прийматися у всіх європейських мовах для означення тих галузей мистецтв, що залишаються поза архітектурою і малярством... Досі у мистецтвознавчій термінології для означення усіх цих галузей не було якогось одного терміна... Говорилося “артистичний промисел”, “прикладне мистецтво”, також “мистецтво декоративне”, “промислове”, “виробниче” (Січинський В. Українське дерев'яне будівництво і різьба. Львів, 1936).

Краса творів декоративно-ужиткового мистецтва досягається завдяки декоративності. Декоративність є єдиною можливим засобом вираження змісту та художньої образності. Поділ декоративно-ужиткового мистецтва на жанри здійснюється за призначенням предмета (меблі, посуд тощо), за технікою виконання (різьблення, ткацтво, розпис), за матеріалом (дерево, кераміка, текстиль).

Сучасному декоративно-ужитковому мистецтву властиві три форми розвитку.

1. Художня промисловість. Випускає твори мистецтва та здійснює промислове тиражування художніх зразків, виконаних художниками-професіоналами. Ручна праця застосовується тільки на початковій стадії.

2. Реміснича форма. Характерна для художніх промислів. Тут навіть на етапі тиражування обов'язкова ручна праця.

3. Самодіяльна творчість. Проявляється у ремісничій формі виготовлення художніх виробів і пов'язана з індивідуальною творчістю численних аматорів. За стилістикою вона може наслідувати народне мистецтво (переважно) та промислове, використовувати новаторські знахідки.

Спільною рисою роботи художніх промислів і підприємств художньої промисловості в сучасних умовах є їх звернення до народного мистецтва, збереження і розвиток його традицій, національної своєрідності.

Народне мистецтво - це творча, історична, художня система, що розвивається через спадкоємність традицій і колективність, яка визначається родовою сутністю. Суть родового містить духовно цінне для народу. Відомі **три аспекти родової сутності**: 1) *природний*, 2) *національний* і 3) *досвід шкіл народної майстерності*.

Перший аспект зумовлюється первісним зв'язком людини з природою. Поетизація природного спирається на міфопоетичні образи й на місцеві природні матеріали (дерево, глина тощо).

Другий аспект відображає національний життєвий досвід народу. Національний аспект підтримується стійкістю образів народного мистецтва, які набувають типізованого характеру. В цьому виявляється тісний зв'язок національного аспекту з етнічним.

Третій аспект відображає колективну основу і водночас виявляє індивідуалізацію до загального. Народне мистецтво індивідуалізується у спільностях шкіл - національних, регіональних, краєвих, шкіл окремих промислів. Школа є носієм і виразником колективного, тому що визначальні фактори - це етнокультурні й етностетичні особливості народу. школа як преставник колективного досвіду одночасно його й індивідуалізує. Взаємодія колективного та індивідуального визначає функціонування народного мистецтва як творчості, що постійно відтворює свою родову сутність.

На сучасному етапі мистецтвознавцями виділено п'ять функцій народного декоративно-ужиткового мистецтва, за допомогою яких традиція органічно входить у сучасність, набуваючи нового живого змісту.

Святкова функція по-новому відроджується у сільській побутовій культурі (наприклад, національний одяг під час весілля, що зустрічається у селах Прикарпаття, Закарпаття та інших місцевостях).

Утилітарна функція: вироби народного мистецтва використовують як необхідні побутові предмети.

Комунікативна функція особливо важлива у міжнародних контактах, адже ніщо інше настільки виразно й яскраво не відображає характер народу, як народне мистецтво.

Сувенірна функція поширилася внаслідок розвитку туризму і культурних зв'язків із країнами світу.

Ю.Шкрібляк. Малюнок-схема цукорниці (друга половина XIX ст.)

Естетична функція охоплює попередні чотири і є необхідною умовою їх виявлення.

Сьогодні народне мистецтво розглядається як живий феномен художньої культури, особливий вид духовної творчості, що взаємодіє з художньо-професійним видом творчості. Раніше ж його прирівнювали або до художньої промисловості, або до самодіяльної творчості, не розуміючи їх структурних і функціональних відмінностей.

Наведемо декілька найважливіших відмінностей народного мистецтва від професійного. Для народного мистецтва характерне наслідування та колективна розробка образів, мотивів, сюжетів, художніх принципів і прийомів, орієнтування на традицію. Мистецтво художника-професіонала ґрунтується

на прагненні до оригінальності, протиставлення свого образу загальновідомому, часто навіть і самій традиції. У творчості художника головним є новація.

Велике значення для розвитку народного мистецтва має традиція. Вона виражає національний характер, тоді як у професійному мистецтві це не завжди виявляється.

Ще одна відмінність двох видів творчості залежить від умов художнього сприйняття. У народній творчості необхідною умовою художнього сприйняття є дотримання подібності зразка. Тут твори оцінюються художньою системою школи народної майстерності. А художник-професіонал прагне відійти від відомого для більшої повноти самовираження. Навіть при повторі у народному мистецтві наявна творчість, яка виявляється то варіюванням деталей, то новою інтерпретацією відомого мотиву, то кольором, то композицією. У професійній творчості повторення призводять до штампу.

Певні відмінності між даними видами художньої творчості існують і в образній системі. Образи народного мистецтва характеризує тісний зв'язок з природою, мисленням, а не вигадкування. У народному мистецтві знаходить відображення все те, що найдорожче та найцінніше для народу. Впродовж багатьох віків повторюються теми та мотиви, зі зміною яких художній образ не втрачає свіжості. Ці образи відшліфовані багатьма

*М.Ю.Шкрібляк.
Малюнок-схема
кушки та баклаги*

поколіннями. Наведені відмінності між двома видами художньої діяльності дають змогу визначити місце та роль народного мистецтва у сучасній культурі як складової її частини, що розвивається за своїми законами.

Основне завдання декоративно-ужиткового мистецтва - зробити гармонійним предметне середовище людини. Цьому мистецтву властиві різні форми художньо-образного вираження, а саме: зображення на площині (розпис, вишивка тощо), рельєфне виконання (різьба по дереву, чеканка, коллаж тощо), об'ємне вирішення (вироби з різних матеріалів - скла, кераміки, каменю). Воно поєднує в собі три види творчої діяльності: мистецтво декоративного оформлення площини, мистецтво

декоративного оформлення конструктивно-об'ємних форм, мистецтво декоративного оформлення простору.

Виховні можливості декоративно-ужиткового мистецтва, на думку дослідників в галузі мистецтвознавства та педагогіки, надзвичайно широкі з двох найістотніших причин. По-перше, це мистецтво служить засобом виховання культури сприйняття матеріальної форми. По-друге, воно відіграє важливу роль у формуванні художньо-естетичної культури, допомагає розвивати інтерес до мистецтва.

На необхідність введення декоративно-ужиткового мистецтва у педагогічний процес школи вказав А.Бакушинський, який визначив важливість включення цього мистецтва у навчально-виховну практику і розкрив специфіку його виховного впливу нарівні з іншими видами зображальної діяльності дітей. Базу його наукового обґрунтування складала наукові відомості про особливості психічного, фізіологічного розвитку учнів. Опираючись на них, А.Бакушинський визначив вікові переваги видів образотворчої творчості у дітей, де декоративному мистецтву відводилось одне із основних місць, особливо у молодшому шкільному та підлітковому віці.

Усі види мистецтва впливають на певні почуття людини, розкриваючи за допомогою своєї образної мови світ прекрасного: звуків, кольорів, форм, руху, простору. Характерною рисою декоративно-ужиткового мистецтва є його тісний зв'язок з навколишньою дійсністю, трудовою діяльністю, життям людини. Воно супроводить людину на вулиці, на роботі, у побуті. В наш час важко уявити собі інтер'єр, навколишнє середовище без предметів даного виду діяльності чи її елементів. Вони матеріалізуються у меблях, тканині, посуді, іграшках та інших речах.

На відміну від живопису, графіки чи скульптури художній образ у декоративно-ужитковому мистецтві втілює в собі уявлення про предмети та явища, які є у мистецтві. Це

мистецтво відіграє важливу роль в житті суспільства та окремої людини, оскільки спонукає її до естетичного сприймання навколишньої дійсності.

Оточуюче предметне середовище по силі дії на почуття людини не поступається таким формам естетичного впливу, як кіно, театр, література. Знаходячись у створеному людиною середовищі, ми постійно підсвідомо відчуваємо вплив його предметів. Будучи необхідною часткою предметного середовища виробу декоративного мистецтва збагачують навколишню дійсність. Це мистецтво не є другорядним у житті людини. Воно як і інші види мистецтва виховує людей, прилучає їх до прекрасного.

Декоративно-ужиткове мистецтво, з одного боку завжди тісно пов'язане з сучасністю. Воно входить у наш побут, визначаючи смаки: уподобання більшості наших сучасників. З іншого боку воно несе у собі певні культурні традиції, національні, моральні і художні цінності, які невзмозі замінити ніяка мода.

У наш час питанням виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва приділяється серйозна увага в науково-методичній літературі, де зокрема вказано, що найбільших результатів творча діяльність учнів у галузі декоративно-ужиткового мистецтва досягає у підлітковому віці, коли учні найбільше прагнуть до практичного застосування засвоєних знань і вмінь у будь-якій діяльності.

Яку ж роль відіграє декоративно-ужиткове мистецтво у шкільній практиці?

Посильна діяльність школярів в даній галузі художньої творчості важлива не сама по собі, а в формуванні уявлень про способи осмисленої організації оточуючого архітектурного простору (громадського, виробничого, особистого). Тому заняття безпосередньо творчою діяльністю у галузі декоративно-ужиткового мистецтва допомагають у сприйнятті не тільки творів

мистецтва, але й навколишнього середовища як певний художній образ.

Творчість в галузі цього мистецтва є благотворним ґрунтом у розвитку художньо-образного мислення учнів, яке так як і у дорослих, пов'язане з їх життєвим досвідом та уявою про побачене.

Заняття розширюють знання учнів про зв'язок утилітарної і художньої функції в творах цього виду мистецтва. Це необхідно врахувати при виготовленні виробів практичного призначення. При цьому школярі оволодівають умінням бачити художній образ в предметах повсякденного побуту, при виготовленні яких від виконавця вимагається врахування специфіки форми і її художнього оформлення в залежності від прямого призначення речі. Поступальний розвиток творчої уяви учнів, художньо-естетичне ставлення до навколишнього обумовлено, передусім, етичним і цілеспрямованим педагогічним керівництвом при диференційованому підході вчителя до учнів.

Одна із головних функцій декоративно-ужиткового мистецтва - поєднання у художньому виробі двох складників: утилітарно-практичного та художнього. Ця функція властива даному виду мистецтва з глибокої давнини. У ті часи люди виготовляли різноманітні знаряддя праці, прикрашали житло, займались прядінням, ткацтвом, вишивкою, прагнучи реалізувати певні естетичні ідеали.

З часом народне мистецтво втратило своє початкове значення, свій прикладний характер. Його твори, пройшовши багатовіковий відбір, в наш час стали носієм прекрасного, надбанням музеїв і залів для виставок. Проте утилітарна функція не відмирає повністю і продовжує жити в сучасних виробках.

Потреба людини в культурі організації житла, створенні затишного інтер'єру постійна, задоволення цієї потреби згідно своїх індивідуальних запитів та естетичного смаку завжди є

актуальною, оскільки кожна людина прагне до того, щоб зробити своє житло гарним, таким, що втілює у собі певний художній образ.

Опираючись на традиції минулого, декоративно-ужиткове мистецтво може служити засобом виховання любові до рідного краю, народної творчості та історичного минулого нашого народу. Розвиваючись у професійному руслі, воно синтезує народні традиції з сучасними уявленнями про форму даного виду образотворчого мистецтва. Це сприяє розширенню знань в галузі національної культури, поступово формує у школярів поняття про історичний процес розвитку суспільства, допомагає осмислити, збагнути соціальне значення цього мистецтва, розвиває живий інтерес до результатів творчої діяльності людини, пробуджує бережливе ставлення до оточуючих предметів, продуктів творчої діяльності людини.

Зв'язок праці і художньо-образного мислення допомагає краще використати виховні можливості цього мистецтва, оскільки учнів залучають до нього через безпосереднє виготовлення різних речей, заохочують до праці. Творча праця в цій сфері, зберігаючи свою художню специфіку, включає практичні уміння та навички використання різних інструментів і пристосувань, необхідних при створенні художньої речі і організації оточуючого простору. Діяльність в галузі художньо-естетичного перетворення оточуючого середовища не можна розглядати поза зв'язком з працею, оскільки вона вимагає певних умінь і навичок роботи фарбами, виготовлення макетів, ескізів тощо.

Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють формуванню уявлення про прекрасне і потворне в дійсності і в мистецтві, допомагають наочно відчувати різноманітні зв'язки реально існуючих предметів з мистецтвом.

У керівництві даним видом художньої діяльності учнів доцільно уникати ідентифікації декоративного мистецтва тільки

як сфери оздоблення орнаментом виробів або тільки його зображення на листі. Таке розуміння цього виду мистецтва не дає можливості розкрити його досить глибоко та призводить до знецінення його естетико-виховних можливостей.

При такому розумінні декоративність часто прирівнюється до “красивої речі”, що не відповідає суті декоративно-ужиткового мистецтва.

Виготовлення предметів декоративного мистецтва, створення художньо оформленого інтер'єру вимагають від виконавця багатьох знань та умінь, а також розуміння загальних законів мистецтва. Зокрема, велике значення має знання законів кольорознавства, гармонії тощо. Вивчення законів використання кольору при складанні композиції костюма, килима, вишивки,

*В.Ю.Шкрібляк. Малюнок-
схема цукорниці*

виготовленні іграшок має важливе значення у декоративному мистецтві. Сприйняття кольорів у природі, навколишньому середовищі, свідоме їх використання в процесі створення образу інтер'єру розкриває правильне уявлення про характерні особливості кожного кольору та його співвідношення з іншими кольорами. Засобами цього розвитку служить складання композицій костюма, аплікації, килима, вишивки, виготовленні іграшок тощо.

Декоративно-ужиткове мистецтво служить педагогічним засобом залучення школярів до художнього конструювання (дизайну). Елементами художнього конструювання школярів знайомлять на уроках декоративного малювання при складанні

узорів для конкретної речі, яка має безпосереднє практичне призначення. Ускладнення цієї задачі в реальному житті розширяє яву про художню естетику у виробництві і в дійсності. На цих заняттях учні практично знайомляться з функціональним використанням в предметах кольору і його ролі в організації інтер'єру. У свідомості учнів поступово формується поняття функціональної форми виробу та її залежності від призначення.

Художня діяльність у галузі декоративно-ужиткового мистецтва в останні роки досягла значних успіхів. Ускладнюються завдання цього виду творчості у галузі естетики, розширюється сфера його впливу на життя, збільшується кількість і поліпшується якість творів декоративного мистецтва, про що свідчать численні імпрези, виставки образотворчого мистецтва.

З'являються нові види декоративної творчості, відроджуються старі, зростає професійна майстерність художників. Широкий розвиток декоративної творчості і загальна увага до неї обумовлюється, головним чином, її соціальною значимістю, перш за все тим, що вона формує дитину, виховує її за допомогою впливу художньо організованого матеріального простору. Останнє зумовлене тим, що художня суть цього мистецтва найбільш активно проявляється у тісному зв'язку з архітектурним простором.

Творцем матеріального середовища свідомо чи несвідомо є кожна людина. Художники, пропонуючи варіанти вирішення інтер'єру невмозі відтворити у своїх роботах смаки і уподобання всіх. Вони можуть дати лише деякі рекомендації і напрямки розраховані на освіченого глядача. А виховання такого глядача лягає на плечі загальноосвітньої школи. Знання та уміння організації навколишнього простору, розуміння його образного характеру, сприйняття творів мистецтва учні повинні отримувати безпосередньо на уроках образотворчого і декоративного мистецтва в школі. Але принципи його

викладання не відповідають вимогам сучасної національної школи. Існуюча у наш час система викладання образотворчого та декоративного мистецтва в школах та навчальні програми із цього предмета спрямовані головним чином на вироблення в учнів практичних навиків художньої грамоти. А питання більш широкого художнього та естетичного виховання залишаються поки що осторонь від шкільної практики викладання образотворчого та декоративного мистецтва і не завжди на достатньому рівні знаходяться вони і у позашкільних закладах.

Шкільний предмет образотворчого мистецтва в даний час базується на вивченні і сприйнятті станкового мистецтва. А цей вид за своєю специфікою не дає достатнього стимулу до художньо-естетичного освоєння життєвого простору і до його практичного художнього перетворення. Декоративне малювання займає в програмах значне місце, але зводиться тільки до вироблення елементарних навиків, а саме: до складання орнаментів та ескізів виробів утилітарного призначення. Цього недостатньо з точки зору виховного впливу даного виду мистецтва для цілісного розвитку художньо-естетичного смаку й активного сприйняття як творів мистецтва, так і оточуючого середовища.

Декоративно-ужиткове мистецтво базується на тих же законах зображення, що й станкове мистецтво, але у нього є одна головна перевага. Перш за все, воно передбачає активне перетворення простору. Тому впровадження декоративного мистецтва в шкільну практику як для класної так і позакласної роботи, дозволяє навчати цілеспрямовано, образно й естетично сприймати учнями навколишнє середовище.

Викладання цього виду мистецтва необхідно видозмінювати стосовно до віку учнів, так як мислення молодшого школяра, підлітка і старшого школяра значно відрізняється. Готовність до сприйняття речей у сукупності з середовищем формується в учнів поступово. Молодший школяр

сприймає тільки окремі речі й предмети без зв'язку з оточуючим середовищем. З віком поняття про декоративність розширюється, речі сприймаються в середовищі, для якого вони створювались. Старшокласники вже здатні сприймати речі як частку середовища.

З цією психологічною особливістю учнів нерозривно зв'язана специфіка інтересу до декоративно-ужиткового мистецтва. Так, за твердженням А.Бакушинського, підлітки, старші школярі прагнуть до виготовлення речей, які мають безпосереднє практичне призначення, а сучасні програми для шкіл залишають це поза увагою. Загальна кількість годин, що відводиться в кожному класі на декоративно-ужиткове мистецтво, не відповідає віковим інтересам учнів.

Аналіз існуючої практики навчання школярів народному декоративно-ужитковому мистецтву показав, що в педагогічному досвіді, як і раніше, часто стимулюється виготовлення учнями виробів, які носять в основному вузько прикрашальний, декоративний характер, втрачаючи при цьому своє ужиткове призначення, зв'язок з багатовіковими народними традиціями. Внаслідок цього учні недостатньо уявляють собі витoki й історичний розвиток місцевих художніх ремесел, не знають особливостей інших центрів і видів народних промислів. Захоплюючись "технарством", прагнучи речового результату і товарної норми, вчителі часто ігнорують духовну сторону, тобто світоглядні, гуманні тенденції виховання в процесі навчання народному мистецтву. Це стосується й існуючих навчальних програм, які не передбачають у достатній мірі ознайомлення учнів з витокami, художніми і виконавськими традиціями народного декоративно-ужиткового мистецтва. Не передбачено також і вивчення художніх можливостей матеріалу, традиційних технологічних процесів виготовлення художніх виробів. Навчання в основному базується на техніці декорування, передбачає довге вивчення розрізнених елементів і

орнаментальних мотивів поза зв'язком з виробом, що призводить до порушення принципів створення цілісного твору.

Сьогодні необхідний новий підхід до розробки програм і методики навчально-виховного процесу в галузі декоративно-ужиткового мистецтва в загальноосвітній школі і позашкільних закладах. Програми повинні бути складені таким чином, щоб вони виконували основні навчальні, виховні і розвиваючі функції. Поряд з технічною підготовкою та оволодінням професійними навиками необхідний естетичний і художній розвиток учнів.

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ ТА
ФОРМ ЗАНЯТЬ З НАРОДНОГО
ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА**

Педагогічні проблеми відродження та розвитку традиційних художніх промислів, питання викладання декоративно-ужиткового мистецтва, а особливо - залучення учнів до народних художніх традицій, отримали за останні роки новий стимул, піднялись на новий рівень теоретичної і практичної розробки.

Тому у сучасних умовах потрібно науково змінити підхід до навчання, звертаючись при цьому до духовних коренів народного мистецтва, його зв'язків з природою, побутом, фольклором, з живими традиціями, в тому числі і по відношенню до матеріалу, інструментів та обладнання. Тільки повноцінне залучення учнів до вивчення народного декоративно-ужиткового мистецтва може стати умовою найбільш успішного використання його виховних можливостей.

У педагогічному процесі навчання школярів важливою є змістовна перевага світоглядного, розвиваючого курсу над елементами практичного виконання, тобто пряма залежність виконавських навиків учнів від рівня внутрішньої духовності та їх розвитку в процесі художньо-творчої діяльності.

Виховання у школярів високої художньої культури, яка поєднувалась би з глибокими знаннями в галузі історії, мистецтва, традицій і звичаїв свого народу, емоційною чутливістю можливо лиш при комплексному вивченні різних жанрів народного мистецтва (музичне, образотворче, усна творчість тощо).

Враховуючи сучасні науково-педагогічні вимоги до змісту та викладання народного декоративно-ужиткового мистецтва, а також аналіз стану викладання його у школах та позашкільних закладах ми визначили ефективні шляхи використання виховних можливостей цього виду мистецтва. Перш за все, це вдосконалення змісту програм навчання, де центральне місце повинні займати такі питання, як значення традицій у народному мистецтві та їх роль у передачі майстерності з покоління в

покоління, засвоєння певних традиційних художніх і технологічних прийомів, поняття про творчий характер ручної праці, роль особистості майстра в народному мистецтві, народний орнамент, його походження й основні види, вивчення особливостей рідного краю (природи, побуту, фольклору тощо), формування декоративної культури, що включає художній смак до відбору декоративних елементів, вміння цілісно вирішити конкретний твір мистецтва, опираючись на традиційні елементи місцевого народного орнаменту, знання декоративних властивостей матеріалу та способи його обробки, формування виконавських навиків елементів художньої діяльності. Рациональне використання різних форм занять з народного декоративно-ужиткового мистецтва: різноманітність типів навчальних занять (лекцій, практичних занять, екскурсій до художніх і краєзнавчих музеїв, на підприємства художніх промислів) позакласних, гурткових занять (зустрічі з народними майстрами, художниками, поглиблене вивчення технології виготовлення і декорування виробів).

У теоретичному і практичному навчанні важливо віддавати переваги не просто окремим прийомам і способам виготовлення виробів, а розкривати перед учнями всю цілісність і своєрідність народної культури, глибоко проникати в традиції місцевих художніх ремесел.

Учителю школи необхідно у всіх класах урізноманітнити види діяльності школярів з декоративно-ужиткового мистецтва: декоративна робота на площині, аплікація різними кольорами тканин, вирізання орнаментальних узорів, виконання ескізних деталей національного костюма, також пропонуємо включити у виконання декоративних завдань таку роботу:

а) для уроку в класі - декоративну роботу на площині (папір, картон); аплікацію із кольорового паперу, картону, різних тканин, вишивку;

б) для гурткової роботи - ліпку об'ємних предметів декоративно-ужиткового мистецтва із глини і пластиліну, аплікацію, складання ескізів різних предметів на площині акварельними і гуашевими фарбами для виготовлення цих предметів із конкретного матеріалу на уроках праці;

в) на уроках праці - використання таких матеріалів як дерево, пластмаса, пінопласт, різнокольорові і однотонні тканини, кольорові нитки тощо.

Для бесіди по декоративно-ужитковому мистецтву (для 5-9 кл.) доцільно б включити у програму такі питання:

а) розвиток уяви про види і специфічні особливості предметів декоративно-ужиткового мистецтва, розкриття самобутності, історичної і художньої цінності даного мистецтва і його ролі в житті, побуті, його взаємозв'язок з культурними традиціями народу;

б) образне сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва, уміння бачити в ньому витоки національної своєрідності у характері зображення, оздобленні одягу та інтер'єру тощо.

Ми пропонуємо такі теми для проведення уроків-бесід:

1. Види декоративно-ужиткового мистецтва.

2. Які речі можна вважати творами декоративно-ужиткового мистецтва (ознаки, притаманні даному виду мистецтва: призначення, художність ужиткового предмета, форма і конструкція, які дають можливість встановити в речі - виразність, чіткість і лаконізм, що визначають художні якості предмету).

3. Специфічні особливості, які притаманні лише творами декоративно-ужиткового мистецтва в порівнянні з творами образотворчого мистецтва.

4. Народний орнамент і його види, типи, роль орнаменту в народному і сучасному декоративно-ужитковому мистецтві.

5. Орнаментальні композиції в творах народних майстрів і художників сучасних промислів (вишивка, національний костюм).

У процесі бесіди, щоб закріпити, систематизувати знання і уяву дітей про види декоративно-ужиткового мистецтва при створенні образу, вчителю важливо використати співставляючий метод - взаємозв'язок декоративного мистецтва з просторовими видами мистецтва - скульптурою, архітектурою. При цьому особливу увагу слід приділити самостійному аналізу і оцінці творів школярами. Бесіди потрібно супроводжувати ілюстративними матеріалами і найбільш цікавими зразками декоративно-ужиткового мистецтва, які доступні сприйняттю дітей.

В організації декоративно-прикладної творчості школярів учитель повинен враховувати основні принципи викладання і специфічні завдання даного мистецтва:

1. Головний принцип який повинен бути покладеним в основу сучасного уроку з художньо-декоративної діяльності - зв'язок занять декоративно-ужитковим мистецтвом з сучасними вимогами суспільства до мистецтва та його ролі в організації навколишнього середовища (побутового, громадського, виробничого).

2. Розвиток вмінь та навиків сприйняття навколишнього матеріального простору як художнього середовища для певної діяльності в житті людини.

3. Формування правильного розуміння про сучасне співвідношення художньої та ужиткової функцій предмету.

4. Формування посиленого вміння самостійно виготовити художньо оформлену річ.

5. Застосування різноманітних технік та видів практичної декоративної діяльності (на площині, в об'ємі, у просторі).

6. Поєднання у практичній діяльності індивідуальних і колективних форм роботи.

Не можна щоб діти постійно працювали з плоскими предметами, потрібно вводити у процес роботи елементи художньо-конструктивного вирішення. Це дозволить вчителю

розвивати прикладну діяльність дітей, не тільки в техніці малювання предметів, але і в зв'язку з формуванням художньо-конструкторського і просторового мислення, виховання відчуття і сприйняття культури матеріального світу, розуміння підлітками складних співвідношень, які виникають у процесі виготовлення речі між її функцією, матеріалом, призначенням та зовнішньою формою і декором.

Художні види робіт школярів потрібно скеровувати у русло трудового навчання, виконання ескізних зарисовок для ужиткових робіт, які повинні знайти своє обов'язкове втілення в матеріалі на уроках праці. Тим самим перед вчителем відкривається можливість перенести художній замисел в реальний декоративно-ужитковий предмет, одержати художньо-

Ю.І.Корпанюк.

Малюнок-схема

скриньки

(вигляд зверху)

естетичну віддачу уроків декоративно-ужиткового мистецтва шляхом формування в учнів творчого, активного ставлення до дійсності, розуміння природи праці у процесі практичного виконання декоративної речі.

Таким чином, педагогічна робота вчителя по декоративно-ужитковому мистецтву повинна бути направлена на рішення багатьох важливих завдань навчання і естетичного виховання засобами народного і сучасного декоративно-ужиткового мистецтва і проходити по двох напрямках:

по-перше - вивчення культурної спадщини свого народу з декоративно-ужиткового мистецтва, співставляючи метод вивчення національного мистецтва в цілому, і мистецтва регіонів та областей, виявлення загальних регіональних ознак, характерних для всього українського мистецтва;

по-друге - формування у школярів навиків самостійного сприйняття творів різних видів декоративно-ужиткового мистецтва у комплексі з іншими видами мистецтва.

Формування в учнів знань про витоки, художні традиції народного декоративно-ужиткового мистецтва повинно проходити на основі осмисленого запам'ятовування і сприйняття головних і відмінних особливостей творів різних традиційних центрів народного мистецтва.

Під час занять доцільно використовувати фрагментарне прослуховування народної музики, поетичні твори, а також широко використовувати різноманітний ілюстративний матеріал, особливо зразки творів народних майстрів, по кожному з яких проводити художньо-змістовий аналіз. Поглиблення художньо-змістового аналізу художньої речі повинно проходити за рахунок більш повного відображення зв'язку художньої речі з середовищем, життям, традицією, історією народу, з народним світосприйманням, національною свідомістю. Художні речі це такі твори народної зображально-пластичної творчості, в образному рішенні яких втілились типові особливості і художня система прийомів школи народної майстерності на будь-якому рівні: від рівня даного місцевого традиційного промислу до рівня національного.

При художньо-змістовому аналізі художньої речі необхідно висвітлювати такі питання: коли, де і ким створено художній виріб; як форма, декор, техніка виконання поєднуються з матеріалом і призначенням речі; різноманітність декоративних мотивів і техніки їх виконання у народному мистецтві; спільне і відмінне у створенні художніх виробів різних шкіл народної

майстерності; роль естетичного сприймання природи і трудової діяльності у виготовленні художнього виробу майстром; значення цих моментів для власної творчої діяльності учнів.

При виборі зразків художніх виробів ми не повинні обмежуватись тільки одним видом народного промислу, дуже важливо дати учням уявлення про різні види народного мистецтва, про їх цілісність і своєрідність, показати ансамблевність художніх речей - гармонійне поєднання з оточуючим середовищем, іншими речами.

Після такого загального ознайомлення учнів з різними видами народного декоративно-ужиткового мистецтва необхідно більш глибоко вивчати певний вид художнього промислу. Вивчення слід починати із зразків промислу рідного краю. Для цього доцільно проводити експедиції у місця традиційних художніх промислів свого регіону. Тут учні ознайомляться з природою, звичаями краю, безпосередньо з творчою діяльністю народних майстрів, секретами їх творчості. Знайдені вироби слід фотографувати, фіксувати в зарисовках, проводити обміри і встановлювати їх художньо-етнографічну цінність за допомогою працівників музеїв, викладачів, старожилів. Сприйняття дітьми цих творів безпосередньо у побутовому інтер'єрі посилює усвідомлення зв'язку їх художнього образу з загальним ансамблем предметного середовища.

Для формування в учнів уявлень про декоративну культуру необхідно розвивати в них вміння сприймати, цінити і милуватись не тільки зразками мистецтва, але і навколишньою природою та явищами живої дійсності, виховувати здатність бачити красу і досконалість форм природи. Цьому сприяє проведення екскурсій на природу, під час яких доцільно робити зарисовки і кольорові начерки різних об'єктів природи.

Доцільно також використовувати на базі музею такі форми роботи як екскурсії, заняття в музеї, дослідницька діяльність. Такі заняття носять не тільки пізнавальний, освітній характер,

але й сприяють вихованню і розвитку в учнів почуття прекрасного, потреби творити і жити за законами краси.

Бажано, щоб на заняттях учні могли робити начерки і зарисовки окремих видів - виробів народного мистецтва. Зарисовки бажано проводити як з експонатів в музеї, так і з археологічних знахідок і зразків народного мистецтва, що знаходяться в музеї чи фондї данного закладу. Перед учнями важливо поставити конкретне завдання: короткочасні і довготривалі зарисовки всього виробу, фрагментів найбільш виразних орнаментальних мотивів різних шкіл народного мистецтва. Такі зарисовки цінний методичний фонд кожного учня, на основі якого згодом будуть створюватись ними власні творчі композиції художніх виробів.

У процесі роботи над орнаментальною композицією необхідно націлювати діяльність дітей на створення нових декоративних образів, навіяних різноманіттям і багатством рослинного і тваринного світу.

Проектування орнаментальних або сюжетних композицій повинно вестись в єдності з цілісним вирішенням художнього виробу. Тільки безпосередня робота учнів над цілісним вирішенням художньої речі допоможе розвинути у них розуміння композиційних законів побудови форм і декору речі, відчуття декоративного, дасть дітям цілий ряд вмінь і знань, необхідних для загального художньо-естетичного розвитку.

Як ми вже знаємо, існуюча в наш час система

С.І.Корпанюк. Малюнок-схема декоративної тарелі (30-ті роки XX ст.)

викладання

образотворчого та декоративного мистецтва в школах та навчальні програми із цього предмета спрямовані головним чином на вироблення в учнів практичних навиків художньої грамоти. Питання ж більш широкого художнього та естетичного виховання залишаються поки що осторонь від шкільної практики викладання образотворчого та декоративного мистецтва і не завжди на достатньому рівні знаходяться вони у позашкільних закладах.

Тому зміст програм повинен бути складений таким чином, щоб він виконував основні навчальні, виховні і розвиваючі функції. Поряд з технічною підготовкою і оволодінням

професійними навиками необхідний загальний естетичний і художній розвиток учнів.

Програми і методичні рекомендації повинні включати: глибоке вивчення історико-культурної спадщини і проблеми її збереження; ознайомлення з народними звичаями і традиціями, пам'ятниками історії і культури; декоративними якостями матеріалів; засвоєння художніх можливостей технологічної обробки матеріалів і того, як технологія впливає на декоративні якості виробів; питання охорони природи і екологічне виховання.

Весь процес навчання повинен бути творчим, послідовним і направленим на формування естетичної і екологічної культури особистості, на розвиток художньо-творчих здібностей і духовних потреб, пізнавальної і громадсько-трудової активності. Саме такий широкий підхід до навчально-виховного процесу зможе дати повноцінну гуманістичну основу власній творчості школяра.

Виходячи з вищеперечислених вимог до програм з декоративно-ужиткового мистецтва автором було створено і апробовано у школах області програми для шкіл і позашкільних закладів, де вивчається декоративно-ужиткове мистецтво. Ці програми передбачають взаємозв'язок процесів теоретичного і практичного навчання. Зміст програми включає такі теми: народні художні промисли; основи композиції; основи матеріалознавства; технологія виготовлення художніх виробів; види декорування виробів, в той час як раніше до видів декорування виробів фактично зводився весь зміст програм.

Важливою складовою навчання по запропонованій програмі є уроки по темі "народні художні промисли". Метою цих занять є оволодіння учнями відомостями про історичні витoki, художні особливості, стилістичний напрямок традиційних народних промислів. У процесі цих занять необхідно прищеплювати учням любов до народної творчості, навчити

розуміти її безкінечну художню цінність і з пошаною відноситись до творів народного мистецтва, пам'ятників історії та культури.

Змістом програми передбачено: бесіди, лекції з широким використанням ілюстративного матеріалу (репродукції, кольорові фотографії, слайди, взірці художніх виробів ведучих майстрів), при роботі з якими основну увагу слід приділяти художньо-змістовому аналізу творів народного мистецтва; організація зустрічей і бесід з відомими народними майстрами, художниками; проведення екскурсій - уроків в музеї (народних промислів, краєзнавчому), відвідування виставок декоративного мистецтва, а також проведення експедицій з метою вивчення місцевих форм існування народного мистецтва.

Заняття з тем "Основи композиції" передбачають навчити учнів втілювати свої задуми у конкретний художній виріб у традиціях місцевого промислу. Проектування орнаментальних або сюжетних композицій не повинно вестись у відриві від цілісного вирішення художнього виробу. Тільки безпосередня робота учнів над цілісним вирішенням художньої речі допоможе розвинути в них чітке розуміння композиційних принципів побудови форм і декору речі, відчуття ритму, кольору, дасть їм цілий ряд вмій і навиків, необхідних для їх загального художнього і творчого росту, а також і для вірної постановки роботи в матеріалі. Тому в основу навчання учнів декоративно-ужитковому мистецтву повинна бути покладена робота по створенню художньої речі.

У процесі навчання по цій програмі передбачено виховати учнів не тільки технічно вмілими виконавцями, але і сформувати у них знання про різні види народного мистецтва, про їх цілісність і своєрідність, про зв'язок з природою, традиціями, життям, історією народу, з народним світоглядом, національною самосвідомістю, розкрити ансамблевість художніх речей - гармонійне поєднання з навколишнім середовищем, іншими речами.

У процесі практичного навчання школярі виготовляють художні речі за раніше створеними ескізами (проектами) на заняттях з “Основ композиції”.

На практичних заняттях передбачається глибоке вивчення і оволодіння техніками і високохудожніми прийомами декоративного мистецтва, які мають за собою великі художні традиції і пов’язані з дійсно національною культурою.

Практичне навчання направлено на формування у школярів навиків і вмінь з художньої обробки матеріалів на основі виконання ними нескладних художніх виробів. Виконані учнями вироби, повинні мати яскравий національний колорит, певну художню цінність і високу якість виконання, відповідати функціональним і естетичним вимогам, бути суспільно корисними.

На заняттях необхідно проводити бесіди з метою усвідомлення учнями мети трудової діяльності, формування раціональних прийомів виконання художніх робіт. Особливе місце відводиться вірному і безпечному виконанню робіт, бережливому відношенню до інструментів, обладнання, а також економному використанню матеріалів та ефективного використання навчального часу, культури праці.

Програми побудовані на варіативній основі:

- учні можуть освоювати види художньої обробки матеріалу у техніці, властивій місцевому художньому промислу і виготовляти вироби з врахуванням художніх традицій свого регіону;

- враховуючи характерні особливості і традиції місцевого промислу, на базі якого ведеться навчання, а також конкретні умови і потреби школи або ж позашкільного закладу, дозволяється переставлення тем, можна скорочувати або збільшувати час з окремих тем, при цьому зберігаючи загальну кількість навчальних годин.

Однією із форм інтеграції світоглядних і художньо-розвиваючих сторін занять народним декоративно-ужитковим мистецтвом є використання альтернативних блоків.

У 1-й блок входять: організація зустрічей і бесід з ведучими майстрами художнього промислу; екскурсії на підприємства художніх промислів, у домашні майстерні майстрів-надомників; проведення уроків в музеї народних промислів або в методичній кімнаті підприємства художніх промислів; відвідування багаточисленних виставок декоративного мистецтва, ознайомлення з приватними зібраннями колекціонерів; проведення експедицій по збиранню і вивченню творів народного мистецтва місцевого художнього промислу; організація шкільних куточків народного мистецтва або міжшкільного музею.

У 2-й блок входять: робота по вивченню і відродженню загасаючих художніх ремесел: експедиції по виявленню майстрів, що володіють художнім ремеслом, характерним для даної місцевості; збір і вивчення старовинних речей які збереглися у населення; організація шкільних куточків народного мистецтва. Проведення зустрічей і бесід з старожилами села, істориками, мистецтвознавцями. Залучення народних майстрів, що володіють місцевим традиційним ремеслом до педагогічної діяльності по відродженню і розвитку художнього ремесла на базі шкільних майстерень, а також використання форми учнівства, за згодою майстра до нього прикріплюються найбільш здібні і зацікавлені учні для вивчення і оволодіння секретами традиційного мистецтва безпосередньо у його майстерні. Проведення екскурсій-уроків у краєзнавчому, історичному музеях, відвідування виставок народного і декоративно-ужиткового мистецтва.

Програма вивчення народного декоративно-прикладного мистецтва у школах, міжшкільних комбінатах по профілю “Художня обробка дерева” подані у додатку.

Створена також програма для гуртків декоративно-ужиткового мистецтва по профілю “Художня обробка дерева”, розрахована на 2-х річне навчання по 144 години на рік. Заняття необхідно проводити по 4 год. один раз в тиждень.

Для прикладу розглянемо тематичні плани програми для гуртків 2-х річного навчання, а також знання і вміння, які повинні отримати старшокласники у процесі навчання по цих програмах.

Учні 1-го року навчання повинні знати:

- основні відомості про народні художні промисли рідного краю, їх характерні особливості;
- про художні і виконавські традиції народного декоративно-ужиткового мистецтва, історію їх виникнення та розвитку;
- про різні види народного мистецтва, про їх цілісність і своєрідність, про зв'язок з природою, традицією, історією народу;
- значення традицій у народному мистецтві та їх роль у передачі майстерності від покоління до покоління;
- про значення творчої особистості майстра в народному мистецтві;
- про принципи створення художньої речі, спираючись на традиції місцевого промислу;
- про декоративні властивості матеріалів і способи їх обробки;
- елементи і мотиви місцевої традиційної різьби і прийоми їх виконання;
- технологічний процес виготовлення виробів і декорування їх різьбою;
- інструменти, що використовуються та прийоми заточки і правки;
- правила безпеки праці і протипожежної безпеки, вимоги до організації робочого місця.

Учні 1-го року навчання повинні вміти:

- розрізняти за характерними особливостями твори різних видів народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю;
- робити зарисовки, обміри зразків виробів;
- проектувати прості вироби у традиціях місцевого промислу і виготовляти їх;
- розробляти композиції традиційної різьби і виконувати їх на поверхні виробу;
- розрізняти декоративні властивості матеріалів і обробляти їх традиційним способом;
- заточувати і заправляти необхідний інструмент;
- організовувати робоче місце, дотримуватись правил безпеки праці і протипожежної безпеки.

Учні 2-го року навчання повинні знати:

- основні відомості про народні художні промисли, історію їх виникнення і розвитку;
- про спільні і відмінні риси художньо-образних систем різних шкіл народної майстерності;
- основні відомості про художню обробку дерева різних традиційних центрів, їх характерні особливості;
- про ансамблевість художніх речей - гармонійне поєднання з навколишнім середовищем та іншими речами;
- технологічний процес виготовлення різних традиційних виробів (токарних, столярних) та декорування їх різьбою;

- характер, особливості і традиційні прийоми виконання складних орнаментальних або сюжетних композицій різьби на різних по формі виробах;
- інструменти, приспособлення та обладнання, що використовуються у процесі художньої обробки дерева;
- способи економного використання матеріалів, електроенергії і бережливого відношення до інструментів тощо;
- норми і правила з охорони праці.

Учні 2-го року навчання повинні вміти:

- розрізняти за характерними особливостями твори народного декоративно-ужиткового мистецтва різних традиційних центрів;
- робити зарисовки, обміри зразків виробів;
- робити реставрацію старовинних виробів;
- робити зарисовки природних форм і переробляти їх у декоративні;
- проектувати вироби в традиціях місцевого промислу (токарні, столярні) і виготовляти їх;
- самостійно розробляти орнаментальні та сюжетні композиції для різьби і виконувати їх на різних за формою виробах;
- вміло користуватись інструментами, обладнанням і приспособленнями у процесі художньої обробки дерева;
- економно використовувати матеріали і електроенергію;
- дотримуватись вимог безпеки праці, протипожежної безпеки і охорони навколишнього середовища.

Тематичний план занять 1-го року навчання

Тема	Кількість ь годин	У тому числі	
		теоре т.	практ.
<i>Вступне заняття</i>	2	2	-
<i>Народні художні промисли</i>	16	12	4
<i>Експерсії</i>	8	4	4
<i>Традиційна різьба по дереву місцевого промислу</i>	18	4	14
<i>Основи композиції</i>	22	8	14
<i>Основи матеріалознавства для художніх робіт по дереву</i>	8	4	4
<i>Технологія виготовлення художніх виробів столярним способом</i>	20	4	16
<i>Виготовлення художніх виробів і декорування їх різьбою</i>	42	2	40
<i>Експедиції по вивченню традицій місцевого художнього промислу</i>	8	4	4
<i>Всього</i>	<i>144</i>	<i>44</i>	<i>100</i>

Тематичний план занять 2-го року навчання

Тема	Кількість годин	У тому числі	
		теорет.	практ.
<i>Вступне заняття</i>	2	2	-
<i>Основні традиційні центри художньої обробки дерева</i>	14	10	4
<i>Експерсії</i>	8	4	4
<i>Традиційна різьба по дереву місцевого промислу</i>	18	4	14
<i>Основи композиції</i>	24	6	18
<i>Механічна обробка дерева (токарна) у процесі виготовлення художніх виробів</i>	8	4	4
<i>Технологія виготовлення художніх виробів токарним способом</i>	14	2	12
<i>Виготовлення різноманітних по формі художніх виробів (токарним або столярним способом) і декорування їх різьбою</i>	48	2	46
<i>Експедиції по вивченню традицій місцевого художнього промислу</i>	8	4	4

Тема	Кількість ь годин	У тому числі	
		теоре т.	практ.
<i>Всього</i>	<i>144</i>	<i>44</i>	<i>100</i>

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ
ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ОСНОВ
ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ**

У цьому розділі ми розглянемо умови удосконалення методики проведення занять з народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Ми визначили дві групи методів засвоєння декоративно-прикладного мистецтва: дидактико-організаційні та художньо-творчі.

Група дидактико-організаційних методів (інформаційно-репродуктивний, проблемно-дослідницький, системно-узагальнюючий, семантичний метод) націлені, головним чином, на організацію та здійснення творчої діяльності учнів, на стимулювання і набування знань та практичних навиків художньої діяльності.

Група художньо-творчих методів (емоційно-репродуктивний, творчо-евристичний, ескізно-пошуковий, художньо-практичний метод) орієнтована на духовно-практичну діяльність, тобто на створення учнями творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Розширення знань про художні та виконавські традиції народного декоративно-ужиткового мистецтва повинно проходити на основі осмисленого запам'ятовування і сприйняття головних та відмінних особливостей творів різних шкіл народної майстерності.

З метою розширення знань художніх традицій декоративно-ужиткового мистецтва декілька занять доцільно провести у музеї народних промислів, краєзнавчому або у методичній кімнаті зразків підприємства художніх промислів чи на базі шкільного музею.

На базі музею доцільно використовувати такі форми роботи: екскурсії, уроки, дослідницька робота. Екскурсії повинні носити не тільки пізнавально-освітній характер, але й сприяти вихованню і розвитку в учнів почуття прекрасного, вимоги творити та жити за законами краси.

Мета уроків в музеї може бути різною, починаючи від ознайомлення з традиційним мистецтвом і розробки орнаментальних композицій, до святкової передачі шкільному музею кращих учнівських робіт.

На базі шкільного музею можна практикувати і проведення уроків з різьби по дереву. Ось, наприклад, на уроці-екскурсії у 9 класі по темі “Народний орнамент та його елементи” - учитель знайомить учнів з орнаментами композицій на старовинних побутових виробах минулого (підсвічник, скринька тощо), із яких елементів складається композиція, як вони між собою поєднані.

Елементи та мотиви орнаментики в творчості Ю.І.Корпанюка

Учні приходять до висновку, що майстрам минулого при-
таманні навички складати і виконувати орнаменти, використовуючи невелику кількість елементів різьби, але дуже талановито та творчо поєднувати їх у завершальну композицію, яка гармоніє з формою, призначенням виробу, матеріалом та кольором.

З метою створення або ж поповнення експозиції шкільного музею доцільно організовувати пошуки старовинних речей - свідків історії минулого. Знаходячи давні речі, шляхом бесіди з батьками, старожилами села чи міста, працівниками музею учні повинні визначити коли і ким були створені ці художні речі, їх призначення тощо. Завдяки цьому школярі глибше визнають життя та побут своїх предків, звичаї свого краю.

У музеї варто експонувати і вироби сучасних майстрів. З року в рік необхідно поповнювати музей і учнівськими роботами (вишивкою, різьбою по дереву, керамікою тощо). Це допоможе учням з відповідальністю відноситись до сьогоденного дня, бачити за численними історичними фактами та подіями частину свого життя.

Формування у школярів знань про художні та естетичні традиції декоративно-ужиткового мистецтва повинно проводитись на основі художньо-змістового аналізу творів традиційних шкіл народної творчості.

На заняттях слід аналізувати зразки не тільки виду, що вивчається, але й інших видів народного декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, вишивка, обробка металу, дерева тощо). У процесі такого художньо-змістового аналізу учні отримують уяву про цілісність та своєрідність різних видів народного мистецтва, про спорідненість образної системи, гармонійне поєднання їх один з одним і з навколишнім середовищем.

При цьому учні не тільки отримують знання, необхідні для створення художньої речі, але і оволодіють досвідом творчого осмислення народного мистецтва, визнають краєзнавчу роботу, набудуть навиків роботи у експедиціях по збиранню та вивченню творів народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Експедиції доцільно проводити у райони розташування традиційних художніх промислів. Під час експедиції учні ближче ознайомляться з природою, побутом рідного краю та

безпосередньо з творчою діяльністю народних майстрів, таємницями їх ремесла. Знайдені предмети доцільно зафотографувати, зафіксувати у зарисовках, провести обміри та встановити їх художньо-етнографічну цінність за допомогою працівників музеїв, вчителя, старожилів. У процесі експедиції у школярів вироблятиметься здатність художнього бачення навколишнього середовища, вони ближче узнають свій край, усвідомлять значення народного декоративного мистецтва у духовно-матеріальному житті суспільства, а також формуватиметься свідомий та творчий підхід до художньої спадщини як національної, так і інших народів, виявляючи їх взаємозв'язки та взаємовплив.

Весь навчально-виховний процес повинен бути побудованим на важливих дидактичних принципах - від відомого до невідомого, від простого до складного, на основі міжпредметних зв'язків (народне мистецтво повинно розглядатись в єдності декоративних, пісенно-музичних, поетичних, історичних, зображально-пластичних образів).

Декоративно-прикладна діяльність школярів є основою для формування у них уявлень про декоративну культуру.

Великі можливості у справі формування декоративної культури учнів має робота їх над цілісним вирішенням художнього твору, яка підпорядковує єдиній творчій меті підбір матеріалу, визначення способу його обробки, пошук потрібної форми, відповідного їй узору тощо. Все це сприяє розвитку творчого мислення, смаку та відчуття міри, матеріалу, розуміння законів композиції. Однією із важливих якостей композиційного мислення є відчуття декоративності.

Духовний світ та естетична уява народу віками складались у постійному спілкуванні з природою, яка наділила його відчуттям краси, прагненням робити свої твори яскравими та радісними. Завдяки цьому твори, що вийшли з рук талановитих народних художників, вирізняються художньою завершеністю.

Тому важливо формувати у школярів вміння сприймати й цінити не тільки зразки мистецтва, але й навколишню природу і явища живої дійсності, виховувати у них здатність бачити в красі і завершеності форм природи, потенційну основу для своєї художньої діяльності.

Школярам варто запропонувати виконання домашніх завдань по вивченню та зарисовках форм природи рідного краю, а також виробів народного мистецтва не тільки у музеях або в приватних зібраннях, але й тих, що зберелися у населення. Цей матеріал надалі допоможе учням глибше зрозуміти походження, характер та зміст декоративних форм у народному мистецтві, а також розкриє можливості і способи використання вивчених форм у процесі створення художніх виробів.

Так, наприклад, вивченню художньої обробки дерева передуює ознайомлення учнів з різними породами дерева, його декоративними і фізичними якостями. Знання властивостей дерева дозволяє побачити його природну красу, щоб пізніше виявити його “художнє звучання” у творах мистецтва.

Для закріплення знань про декоративні властивості матеріалу і способи його обробки проводяться екскурсії на підприємство художніх промислів. Там учні матимуть можливість побачити майстрів у роботі над матеріалом, як враховуються його особливості при виборі способу обробки

дерева і технології виготовлення виробу, які впливають на декоративні якості виробів.

Проектування орнаментальних або сюжетних композицій слід вести у поєднанні з цілісним

вирішенням художнього виробу. Це допоможе закріпити у школярів розуміння композиційних законів побудови форми та декору речі, відчуття декоративного сприятиме формуванню у них вмінь і знань, необхідних для загального художнього і творчого росту.

За базу навчання школярів художнім ремеслам повинна бути покладена практична, реальна робота по створенню художніх виробів. При цьому учні повинні не просто копіювати зразки, а творчо використовувати отримані знання та навички, komponуючи мотиви й елементи орнаменту, форми виробів по-своєму, опираючись на традиції місцевої школи народного мистецтва. На етапі проектування виробу вчитель повинен звертати увагу учнів на своєрідність орнаменту і форм місцевого промислу, підкреслювати простоту зображальних засобів і художню виразність майстрів-художників.

Керуючи роботою над декоративною композицією, необхідно спрямовувати діяльність учнів не тільки на відтворення відомих їм мотивів, але і на створення нових декоративних образів, навіяних різноманіттям та багатством рослинного і тваринного світу.

Формування почуття декоративного у школярів слід починати з найпростішого: подати учням загальне поняття про зв'язок орнаменту з природою, народним світоглядом, національною культурою, про характерні особливості побудови його художньо-образного змісту; розкрити поняття симетрії та рівноваги форм тощо. Пояснення необхідно супроводжувати показом зразків декоративно-ужиткового мистецтва.

Для успішного формування в учнів уміння цілісного вирішення художнього виробу перед учнями варто поставити завдання спроектувати виріб на основі вивчених раніше художньо-естетичних традицій місцевого промислу. Успіх вирішення цього завдання багато у чому залежить від глибини розуміння школярами цих традицій, розуміння різноманітності

зв'язків художньої речі з життям і побутом народу, кому і для якої події вона буде приурочена. Наприклад, учням можна запропонувати виготовити художній виріб до Дня Матері. Це зобов'яже учнів більш вимогливо поставитись до роботи, що спонукатиме їх до правильного вибору матеріалу, визначення способів його обробки, знаходження форми та відповідного їй орнаменту. Учні можуть виготовити скриньку-сувенір. Прототипом у вирішенні цього завдання служитимуть зразки традиційних місцевих скринь.

Народні майстри України набули великого практичного досвіду в знаходженні пропорцій художньої форми предметів декоративного мистецтва, де за основу форми вони завжди брали практичну доцільність виробу. Тому учням доцільно рекомендувати дотримуватись вироблених народними майстрами прийомів та способів створення традиційних форм виробу.

Роботу слід починати із складання ескізу скриньки, в якому відобразити загальний характер предмету, знайти співвідношення цілого і деталей, пропорцій, підібрати місце для розташування центрального мотиву, його величину в орнаментальному оздобленні. Ескіз виконується в цілому та розгорнутому виглядах (окремо для кришки і для кожної стінки скриньки). Композиція узору, вміння поєднати декор з формою предмету багато у чому залежать від творчої індивідуальності самого виконавця.

При складанні орнаментального зображення необхідно враховувати не тільки його здатність оздобити форму, але й здатність виділити її, посилюючи таким чином цілісність виробу.

Під час складання композиції орнаменту слід привчати учнів виходити від форми виробу, бо саме вона визначає підбір орнаментальних мотивів, зв'язок їх між собою та розташування на поверхні.

У процесі практичного навчання школярі повинні виготовляти художні речі по заздалегідь створених ескізах (проектах). Під час роботи доцільно спрямовувати учнів на те, щоб виконані ними вироби мали яскравий національний колорит, певну художню цінність і якість виконання, відповідати функціональним та естетичним вимогам, були суспільно корисними.

Практичні заняття повинні бути спрямовані на формування в учнів навиків виготовлення художніх виробів на основі знань, отриманих ними у процесі теоретичного навчання (особливо при художньо-змістовому аналізі художніх творів). На цих уроках слід глибоко вивчати і застосовувати у роботі кращі, перевірені досвідом багатьох поколінь художні прийоми декоративного мистецтва, які мають глибокі традиції і пов'язані з національною культурою.

Послідовність в ознайомленні учнів з різними прийомами і технікою художньої обробки матеріалів визначається складністю самої художньої речі, технологією її виготовлення, матеріалом і призначенням.

Для досягнення більшої зацікавленості школярів у праці можна поряд з художніми речами індивідуального (сувенірного) характеру виготовляти речі громадського призначення. Великі, трудомісткі роботи повинні виконуватися разом, що дасть можливість учням випробувати себе у колективній роботі.

Особливу увагу на заняттях учителям варто звертати на правильне і безпечне виконання учнями робіт, їх бережливе ставлення до інструментів, обладнання, а також на економне використання матеріалів, ефективний розподіл навчального часу, культуру праці.

Привабливість роботи залежить від її умов, предмету і знарядь праці, вона відіграє чималу роль у формуванні в учнів позитивних мотивів прагнення до художньої творчості.

Велика увага повинна приділятися виробленню в учнів уміння планувати свою роботу, включаючи вибір художньої речі, її призначення, розробку орнаменту, вибір матеріалів.

Вивчення основних виражальних засобів декоративного мистецтва і практичне оволодіння виконавськими прийомами художньої обробки матеріалів повинно проходити одночасно.

У процесі педагогічної практики доцільно привчати дітей до певної системи самооцінки художніх виробів. Під час самооцінки учнівських робіт вчителем звертається увага на такі критерії: а) вміння цілісного вирішення художнього твору; б) художньо-декоративна виразність виробу; в) майстерність виконання.

Складні роботи школярів вимагають більш глибокого і розгорнутого аналізу, тому вчитель повинен сам прорецензувати такі вироби і запропонувати учням оцінити їх.

Щоб навчити дітей самостійно аналізувати якість виконаного завдання, слід запропонувати їм прорецензувати згідно з вищеназваними критеріями роботи своїх однокласників. Учням надається можливість подивитись на вироби своїх товаришів, і в той же час пропонується поставити й собі оцінку з коментарем та обґрунтуванням. При аналізі виконаних виробів особлива увага звертається на причини допущених помилок.

Формування у школярів уявлень про красу, гармонію, цілісність виробів повинно здійснюватись на кожному занятті. Це сприяє розвитку в учнів естетичного смаку. На естетичне виховання і художній розвиток дітей впливає також й естетичне оформлення кабінету чи майстерні, чистота і культура робочого місця, використання в навчальному процесі естетично оформлених наочних посібників, роздавального матеріалу.

Як знання, так і виконання роботи вимагають неодноразового повторення. А від рівня сформованості уявлень про декоративну культуру та виконавські навички залежить не тільки кінцевий результат художньої праці, але й сама ця праця стає красивішою, привабливішою.

Гармонія робочої пози і рухи руки з інструментом, з-під якої народжується твір мистецтва, - така праця дає естетичну насолоду як самому учневі, так і тому, хто спостерігає за його діяльністю.

Постійні вимоги до акуратності, точності в роботі, дотримання учнями послідовності виконання художніх елементів, використання додаткової літератури й ілюстративного матеріалу (наприклад, твори в музеї декоративного мистецтва) сприяють досягненню відповідного рівня майстерності.

Слід відмітити, що значний вплив на виховання у дітей художньої культури має і особистість самого вчителя. Йому необхідні висока педагогічна культура спілкування з учнями, глибокі знання в галузі мистецтва взагалі і народного декоративно-ужиткового зокрема, бездоганність володіння всіма прийомами того виду мистецтва, який викладає, вміле використання в роботі естетично оформлених наочних посібників.

ВИСНОВКИ

Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом повинні вестись по трьох основних напрямках: естетичне сприйняття мистецтва та навколишнього середовища; художньо-творча діяльність учнів; практичне навчання.

Для забезпечення єдності цих трьох напрямків необхідно:

1) активно використовувати методи і прийоми стимулювання дитячої діяльності з естетичного сприйняття та аналізу творів народного мистецтва (спостереження, пояснення, бесіди, розповідь тощо - при первинному сприйнятті мистецтва, створенні емоційного настрою; аналіз, порівняльна оцінка засобів художньої виразності, організація творчих обговорень, написання творів з оцінкою і аналізом твору, проведення зустрічей з народними майстрами, створення куточків і шкільного музею народного мистецтва тощо - при повторному сприйнятті мистецтва;

2) активно використовувати методи та прийоми, які забезпечать ефективність практичного навчання (показ творів декоративно-ужиткового мистецтва, аналіз і демонстрування прийомів декоративного узагальнення; аналіз учнівських робіт);

3) широко використовувати методи і прийоми з розвитку досвіду художньо-творчої діяльності школярів (самостійне вирішення художнього образу твору, його зв'язок з традиціями місцевого промислу);

4) одночасно з іншими методами використовувати ігрові прийоми навчання та виховання ;

5) використовувати естетично оформлені матеріальні засоби навчання та унаочнення;

6) застосовувати комплексні види роботи;

7) активно використовувати методи і прийоми, що допомагають розкрити естетичну привабливість навколишнього світу (проведення свят передачі кращих учнівських робіт

шкільному музею, конкурсів на кращу роботу; участь у різноманітних народознавчих заходах).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакушинский А. Художественное творчество и воспитание //Бакушинский А. Исследования и статьи. - М.: Сов. художник, 1981.
2. Будзан А. Різьба по дереву в Західних областях України. - К.: Вид-во АН України, 1960.
3. Выготский Л. Психология искусства. - М.: Искусство, 1968.
4. Жолтовський П., Мусієнко П. Українське декоративне мистецтво. - К., 1963.
5. Історія українського мистецтва: В 6 т. - К.: УРЕ, 1966-1968.
6. Лацук Ю. Косівська кераміка. - К.: Мистецтво, 1966
7. Моздир М. Українська народна дерев'яна скульптура.-К.: Наукова думка, 1980.
8. Моран Анри. История декоративно-прикладного искусства. - М.: Искусство, 1982.
9. Народні художні промисли України /Відповід.ред. Гошко Ю. - К.: Наук. думка, 1979.
10. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва /Відповід.ред. Я.Запаско. - Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1969.
11. Некрасова М. Народное искусство как часть культуры: Теория и практика. - М.: Изобразит.искусство, 1983.
12. Нельговський Ю., Степовик Ю., Членова Л. Українське мистецтво: Від найдавніших часів до початку ХХ ст. - К.: Рад. школа, 1976.
13. Селівачов М. Народне мистецтво і сучасність. - К.: Знання, 1980.
14. Соломченко О. Сучасні художні промисли Прикарпаття. - К.: Знання, 1979.
15. Тимків Б., Кавас К. Виготовлення художніх виробів з дерева. Ч.1. - Львів: Світ, 1995.
16. Тымкив Б. Программа профессионального обучения учащихся 8-11 кл. средней общеобразовательной школы //Школа и производство. - 1989. - № 6.
17. Тищенко О. Декоративно-прикладне мистецтво східних слов'ян і давньоруської народності: I ст. до н.е. - середина ХІІІ ст.н.е. - К., 1983.

18. Художні промисли: теорія і практика \Відповід.ред. О.Федорук. - К.: Наук.думка, 1985.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Суть декоративно-ужиткового мистецтва та його значення у шкільній практиці	5
2. Удосконалення змісту освіти та форм занять з народного декоративно-ужиткового мистецтва	19
3. Удосконалення методики проведення занять з основ декоративно-ужиткового мистецтва в школі	37
Висновки	48
Список рекомендованої літератури	49